

XIV] en oc. ant. es passà a «gros bâton» (PDPF), d'on crec que pot venir el nom de *Cal Tartó* a Taús (Urgellet, 1957); també *tortó* Lab. 1840; *turtó* anotava encara Fontserè c. 1925 al marge del seu *DOrt.*; *tortor* 1451: més que de *TORTORE* (*AlcM*), donat el

sentit instrumental, deu venir de *TORTORIUM*. *Tortura* [1424], pres del ll. *tortúra* 'acció de tòrcer, de turmentar', 'turment', 'trenat', Eiximenis (*Dones*, 41.19); 'qualitat de tort', Eix. (*Dones*, 568.2). El seu derivat *torturar*, apareix primer en la forma *tortorar* modificada per influència de *tortor* (l'instrument emprat per a tals fins): «manà que om li *tortorés* les mame<1>les», *VidesR*, 66r2 (P, *tortoràs les tetes* B, trad. «jussit ejus mamillam *torqueri*» 171.32, i cf. n. 62); «cridaven que eren *tortoratz* per Sent Ambrosi», «féu-lo tant *tortorar* entró los brasses li foren totz deslogatz» ib., 95r1, 93r2; *torturar* [1650, *AlcM*]; men. *entorturar*: «—Podrieu caure malalt, i tot d'una perdre s'eima; i llavò --- que n'i costaria --- per posar ses coses en orde... — A la fi, s'hereu va sebre *entortorar* tant sun pare, donant-li a entendre que --- feta sa donació, podria viure a esquena dreta ---», Camps Merc. (*Folkl.* II, 33). *Torturant*. *Torturer* ['torturador', *Li. de Cont. de Llull*]. *Torturació*. *Torturador*.

Tòrtil [Dicc. Torra]. *Tortívol* (?). *Tortitja*. *Tortoi*. *Tortuós*, adjectiu savi, pres del ll. *tortuosus* id.: «Tota lur çuna, / ley, art e manya / --- / te vull mostrar: / --- / per llurs usances / --- / obres e manyes, / són alimanyes, / serp *tortuosa* / són, e rabosa, / mona, ginenta / ---», JRoig (*Spill*, 7699); *tortuositat* [Lab.]; *tortós*. +*Turtuner* adj. 'injust, malèfic': «no leva rayms romaguer, / ne fa bon dret hom *turtuner*», hapax de la *Compil. Prov. Àrab.* (ed. Mettmann, § 162). Fonèticament deu estar per *tort*-, i podria tenir sufixació en -n- (o bé dissim. de -urer, però aquest té significat diferent).

MOTS SAVIS: *Torsió* [S. XIV, 'malaltia' *DAG.*]. *Torsiu*.

Torçó [fi S. XIII] 'dolor breu i violent de tripes etc.': «--- davant sent Pere --- un home noble --- que no podia parlar --- tocat ab la sua capa, sobtament fo sanat ---; fo après agreuayt per gran *torsó* del cors, en tant que pensava morir ---: la capa --- pausada sobre'l seu pitz, sobtament gità un verm ---», *VidesR*, 102r1, n. 12 (trad. *tortione*); «Natura, de poques coses ha asats --- e quant ne pren massa fa-li dampnatge; car despuys que és sadolla, si la vols forçar --- t farà dampnatge, ço és en sexuguesa o en *torçons*, o en malalties ---», Genebreda, *Boeci*, 82; altres cites d'ell i dels Ss. XIV-XVI, en *DAG.* i *AlcM*, així com en I. de Villena (veg. *roure* *ROSEGAR*); també amb tal sentit i plural en -ons, parlant d'una altra víscera: «E no t'oblidre / que'l metge mana, / per viure sana / la jove plena / --- / al temps, la bresca, / ans massa cresca, / cové li tallen; / si no, no hi fallen / de mares mals / paroximals, / precipitant / --- / mil passions, / de cor *torçons*, / esmortiment / ---», JRoig (*Spill*, 6214).

En tots els textos fins al S. XVII almenys, és o pot ser fem., com l'usa encara EmVilanova: «Al sentir-te, m'agafa una *torsó* y'm puja un enceniment, que si se

m'esbrava ---» (*Quadros*, 182). És, doncs, clara l'etimologia ll. *TORTIO*, -ŌNIS, 'torsió, acció de tòrcer, re-torciment', de la qual provenen també el cast. *torzón* [-çon S. XIII], oc. ant. *torsion* «entorse» i altres formes romàniques.

El singular és *torçó* sense -r, i plural *torçons*, encara avui allà on la -r no s'ha emmudit. Els valencians usen, en efecte, *torçó*, ara amb el sentit de «malaltia que pot produir un gran disgust, una alorada», Valor-Giner (1950-5), i amb derivats en -n-: «les mules s'entorsó-nen» Vilafranca del M. (1961); *torçonejar* 'patir torçons': «sopar --- leixar / per gran fredor / qui-m venc al ventre, / tant forçor que-m trasc de seny, / *torsonayant*² faent capteny / d'om rabió: / tant me sobren les dolor / ---», *Test. Serradell* (v. 10); eiv. «*tursó*: retortijón», PzCabr.; i a l'Alt Aragó *torthón* «fuer-te dolor de tripas de las personas, más generalmente de los animales» a la Vall de Broto, amb el derivat corresponent: «está *atorthonáu* porque ha comido mucha tefla verde» (ASatué, 1970).

A causa de la gran proximitat semàntica i quasi identitat de forma hi ha atracció entre *torçó* i *tortor* 'aparell de turment', 'botxi', que hem examinat més amunt, d'on una forma intermèdia *torçor*: «Pensa --- quin Infern t'à Déus appareylat --- aquí companyia de dyables e feretat de la presència dels dampnats e de lur terribles *torsors* (var. mss. *torssós* i *cosors*); aquí desig --- qui serà fam perpetua ---», Eiximenis (*Dones*, 560.24); «que la malvada / muller elada / fer corregible, / és impossible: / no s pot domar, / menys avear; / al lur poc seny / no hi val congreny, / derrocador, / trava, *torçor*, / art ni destrea», JRoig (*Spill*, 6774).

D'altra banda en aquest no hi ha dolor intern sinó aparell o agent extern torturador, semblant al que el *DAG.* (§ 2) registra d'un vell ús barceloní: «el bastonet que retorç la corda de les serres de mà, a la part oposada de la fulla dentada, a fi de tenir aquesta tibant». I això, alhora, acaba d'explicar que també hagin aparegut, modernament, en el nom del *torçó* (dolor) el gènere masculí i el plural en -ó(r)s: «caragolaments o *torsós*» cita el *DAG.* del *Calendari del Pagès* de 1893; aqueix tros de bosquerol, que vos fa tants de *torsons* de ventre», *BDLC* XI, 114; «lo bon pare de família --- ha de saber les medicines que convenen per lo *torsó* y altres ---» a l'Agricultura del Prior Agustí, 2.

Bistorta 'la poligonàcia *Polygonum bistorta*' (*DFA.*), entre les *plantes medicinals* del Pallars: «fonoll, euforbi, *bistorta* y totes ---» (Morelló, *La Vall d'Àneu*, 11): pròpiament 'torçada doblement', veg. *DCEC* I, 466.

Contòrcer [«*contorser-se*: torcerse a un lado», Diccionari Amengual 1858], ll. *contorquère* 'fer tòrcer, fer girar, fulminar'; poc comú en català: *AlcM* en dóna cita en una glosada de l'Amo Santandreu de Son Garbeta (S. XIX), cast. ant. *contorcerse* (Ss. XIII-XIV: «sus manos se *contuerce*, del coraçón travando», *Arx. de Hita*, 741d). D'aquí, però, degué sortir *colltòrcer*: quasi com *corpèndre* és renovellament de l'antic *compendre* en el sentit de 'commoure'. En nasqué *colltòr-*